

Az NTMIK közeljövőben megjelenő kiadványai

A mikroprocesszorok fejlesztésére és a KGST-tagországokban való széles körű alkalmazásukra irányuló együttműködési program információellátása érdekében az NTMIK 1984-ben a következő kiadványok megjelentetését tervezi:

- *A mikroprocesszoros technika terminológiai kiegészítője* (Kratkij terminologičeskij slovar' po mikroprocessornoj tehnike)

Tíznyelvű terminológiai szótár, amely a fogalmak meghatározását oroszul, a fogalmakat angol, bolgár, cseh, lengyel, magyar, német, orosz, román, spanyol és vietnami nyelven tartalmazza.

Terjedelme kb. 15 kiadói ív, irányára: 124,- Ft

- *Mikroszámítógépek valós idejű operációs rendszerei* (szerk. Kramfus, J. R.) (Operacionnye sistemy realnogo vremeni mikro-ÉVM)

Az Irányítási Problémák Nemzetközi Tudományos Kutató Intézete által szervezett, a mikroszámítógépes rendszerek valós idejű programjainak helyzetével foglalkozó szemináriumon elhangzott, áttekintő jellegű előadások gyűjteménye.

Terjedelme kb. 7 kiadói ív, irányára: 87,- Ft

- *SIROKOV, F. V.: A számítástechnika aktuális fejlesztési problémái (5. generációs számítógépek)* (Aktualnye voprosy razvitiia vyčislitel'noj tehniki. Kompüter 5-go pokoleniia)

A könyv a legújabb számítástechnikai eszközök fejlődési tendenciáit vizsgálja Japán 5. generációs számítógépfelvezési tervei alapján.

Terjedelme kb. 4 kiadói ív, irányára: 50,- Ft

- *KALACHEV, V. N.: Mikroszámítógépes helyi hálózatok* (Lokal'nye seti mikro-ÉVM)

A kiadvány a mikroszámítógépes helyi hálózatok fejlesztésében elért eredményeket és a további terveket vizsgálja.

Terjedelme kb. 4 kiadói ív, irányára: 50,- Ft

- *Mikroprocesszoros rendszerek tervezési eszközei* (szerk. Dudnikov, E. E.) (Sredstva proektirovaniia mikroprocessornyh sistem)

A mikroprocesszoros rendszerek széles körű bevezetése elképzelhetetlen a különböző automatizált tervezési rendszerek használata nélkül. A kiadvány a jelenleg használt eszközök osztályozását, jellemzőit, alkalmazási területeit és fejlesztési perspektíváit tartalmazza.

Terjedelme kb. 5 kiadói ív, irányára: 62,- Ft

- *DUDNIKOV, E. E.: Személyi számítógépek* (Personal'nye ÉVM)

A személyi számítógépek a számítástechnikai berendezések új, gyorsan fejlődő osztályát alkotják. A kiadvány áttekint a személyi számítógépek típusait, bemutatja jellemzőiket és továbbfejlesztésüket.

Terjedelme kb. 4 kiadói ív, irányára: 50,- Ft

A felsorolt kiadványok megrendelhetők az OMIKK Értékesítési osztályától (1428 Budapest, Pf. 12.)

KÖNYVTÁRKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Országos tárolási tervek és programok

A cikk alapja egy felmérés, amely 1981 nyarán készült az IFLA UAP programjának részeként. Az információt postai úton, illetve személyes interjúk alapján gyűjtötték. 38 országból, 59 személytől kapott válasz szolgál az elemzés alapjául.

A tároló könyvtár meghatározása

A fogalom tartalma országonként változik, néhány kevésbé fejlett országban pedig úgyszólván ismeretlen, minthogy itt a könyvtárakban a helyhiány még nem annyira súlyos. A gyakorlati megoldások – akár előzetes

tervek alapján, akár a nyomasztó helyhiány miatt alkalmaznak is őket – és a folyamatban levő vagy vitára bocsátott tervek éppoly sokfélék, mint a fogalom értelmezése.

Általános felfogás szerint a tároló könyvtár fő funkciója a raktározás, azoknak a dokumentumoknak a megőrzése és rendelkezésre bocsátása, amelyek kevésbé keresettek, és amelyeket az őket beszerző könyvtárak helyszűke vagy egyéb oknál fogva nem tudják állományukban tovább megőrizni.

A tanulmány elsősorban azzal a tároló könyvtári típussal foglalkozik, melynek feladata a régebbi és kevésbé használt anyagok állandó raktározása.

A könyvtárak tárolási feladata

Minden könyvtárnak van raktározási funkciója, bár ennek természetesen eltérő mértékben tulajdonítanak fontosságot. Nagyon kevés könyvtárnak kizárólagos feladata a tárolás, vannak könyvtárak, ahol a fő épület egy részét szánják tárolási célra, máshol különálló, önálló épület szolgál erre. A tárolás megoldható könyvtárközi kooperációban is, a raktározási kapacitás egymás közötti megosztásával, vagy közös tároló könyvtárral, amelyben több könyvtár helyezi el állományát.

Kevéssé igénybe vett, nem keresett anyagok

A kevésbé igénybe vett anyag nem feltétlenül régi vagy régebbi anyagot jelent. Az anyag keresettsége is változhat könyvtáranként és időszakonként. A keresettséget a tárolás helye is befolyásolja. A passzív tároló könyvtárban levő anyagot igen gyorsan elfelejtik, alig veszik igénybe, míg egy dinamikusabb könyvtárban esetleg rendszeresen kölcsönöznek.

Passzív és aktív tároló könyvtár

A vizsgált tároló könyvtárak túlnyomó többsége passzív vagy „negatív” volt, ami azt jelenti, hogy pusztán raktározási feladatokat lát el. A tárolt anyag hasznosítására alig tesznek erőfeszítéseket, s a könyvtárak földrajzi elhelyezkedése miatt is csökken a rendszeres igénybevétel. A passzív szerepre példa a Helsinkii Egyetem tároló könyvtára, amely 140 km-re fekszik a fővárostól, s a könyvtáros jellemzése szerint „nem használt” vagy „igen kevésbé használt” anyagot tartalmaz. Ennek ellentéte: az aktív vagy „pozitív” változat sokkal dinamikusabban kapcsolódik az ország könyvtárközi kölcsönzési hálózatához, esetleg az országos beszerzési politikában is szerepet játszik. Erre a dán közművelődési könyvtárak tároló könyvtára (The Folkebibliotekernes Depotbibliotek) a példa, amely igen hatékonyan szolgálja a dán közművelődési könyvtárakat, és jelentősen hozzájárul a könyvtárközi kölcsönzési forgalomhoz.

A tároló könyvtárak kialakulása

A különféle könyvtárak felesleges vagy nem kívánt anyagait befogadó raktár gondolata – egy 1960-as és 1965-ös irodalmi áttekintés szerint – a 20. század elején vetődött fel, s mégis, eltekintve néhány kivételtől, a megfelelően tervezett és integrált tároló könyvtár csak elképzelés és vitatéma maradt. Az országos könyvtári tervek – kivéve a szocialista országokat – nem térnek ki a raktározásra. Ez annál meglepőbb, mert az országos

tervekben hangsúlyosan szerepel a könyvtárközi kölcsönzés, ebben pedig lényeges részt vállalhatnának a tároló könyvtárak is. A következtetés kézenfekvő: az UAP programja ellenére is a könyvtárközi kölcsönzés és a tároló könyvtár egymástól való kölcsönzés függése nem teljesen ismert.

Több országban vannak azonban arra utaló jelek, hogy ezt a kérdést – éppen a meglévő könyvtárakban mutatkozó súlyos helyhiány miatt – ismételten napirendre tűzik, annál is inkább, mivel új épületek létesítése a magas költségek miatt egyre kevésbé oldható meg. Szükségszerűen változtatni kell tehát az eddigi elzárkózó magatartáson.

Vannak azonban olyan tényezők, melyek gyakran leküzdhetetlen nehézséget jelentenek a tároló könyvtárak létrehozásában. Ezek az alábbiak:

Tulajdonjog

A tulajdonjoggal kapcsolatos problémát két szempont befolyásolja. Az egyik az, hogy a könyvtáros hajlandó-e máshol elhelyezni az anyagot, ami azzal a nyilvánvaló következménnyel jár, hogy nem gyakorolhat folyamatos ellenőrzést felette. A másik szempont az, hogy az igen szigorú költségvetési és jogi feltételek mellett lehetséges-e a beszerzett állományt tulajdonjogilag átadni. Számos országban ugyanis a kormány elszámolási kötelezettséggel kapcsolatos szabályai igen merevek.

Épületek

A második kulcskérdés az alkalmas épületek kérdése, nevezetesen az, hogy új és a célnak megfelelő épület készüljön-e, vagy eredetileg más célt szolgáló épületet alakítsanak-e át. Az új épületek költsége és az átalakítási költség egyaránt magas. Az alternatív megoldás, a bérbevétele pedig – különösen a városokban – igen nagy rezsiköltséget jelent.

A tároló könyvtár irányítása

A harmadik tényező az, hogy a különböző típusú könyvtárakból érkezett s esetleg eltérő feltételekkel átvett nagy mennyiségű vegyes állományt a tároló könyvtár hogyan képes kezelni, s nemcsak megőrizni, hanem egyes tételeket vagy állományrészeket gyorsan és pontosan visszakeresni valamelyik közreműködő könyvtár kívánságára.

Áthelyezési döntés

A negyedik tényező az a nehéz döntés, hogy az állománynak melyik részét helyezték át a tároló könyvtárba. Az áthelyezés mechanizmusa is időrabló, hiszen az állományon kívül a katalógusokat és az egyéb nyilvántartásokat is át kell helyezni.

Felhasználói igények

Végül az állomány áthelyezése, bármely kevésbé igénybe vett anyagról is van szó, egyes felhasználók számára kedvezőtlen lehet, így a könyvtár szembekerül azzal a kérdéssel, hogy a felhasználók kis csoportjának érdekeit tartsa-e szem előtt, vagy azt a gazdasági szempontot tekintse, amit a kevésbé használt anyag további tárolása jelent. A két ellentétes szempont kiegyensúlyozása igen nehéz. A megoldás függhet attól, hogy a tároló könyvtárból való gyors szállításhoz megvannak-e a kedvező feltételek. A jól szervezett tároló könyvtárból – földrajzilag bármilyen távol is esik – esetleg gyorsabban meg lehet szereni az anyagot, mint egyes könyvtárak eldugottabb helyeiről, különösen, ha ott az anyag nincs katalogizálva.

Működő tároló könyvtárak

A vizsgált országok közül mindössze kilencben (ebből három a szocialista országokban) van kooperációs tároló könyvtár. Egyesek hierarchikus rendszert (ebből három a szocialista országokban) van kooperációs tároló könyvtár. Egyesek hierarchikus rendszert (országos, regionális, helyi) alkotnak, amelynek tagjai között kapcsolat van, mások szervezetenként függetlenek egymástól. 19 országban van egy vagy több könyvtárak saját tárolási lehetősége, de nagy egyetemi könyvtárak által közösen alapított raktárházakra is van néhány példa. Feltételezhető, hogy ennél több könyvtárban van tároló könyvtár, anélkül, hogy erről tudnának. Pl. Új-Zélandon és Dél-Afrikában a nemzeti könyvtár fogadhat más könyvtárakból helyhiány miatt átadott anyagot.

Vannak egészen új keletű tároló könyvtárak, míg másoknak hosszú történetük van, s számos fejlődési szakaszon jutottak át. Ez utóbbira példa az Egyesült Államokban a Tudományos Könyvtárak Központja (Center for Research Libraries), amely kezdetben Chicagóban működött regionális központként, majd 1963-ban, átszervezés után vált országos intézménnyé.

A legjobban szervezett rendszer a Szovjetunióban található, ahol a letéti könyvtárak hierarchikus hálózatot alkotnak. Központjuk az Állami Lenin Könyvtár, amely országos, általános letéti könyvtár és egyben módszertani és koordinációs központja is a hálózatnak. Moszkvában és Leningrádban összesen 66 nagy könyvtár működik országos, általános letéti könyvtárként, a következő szinten a köztársaságok letéti könyvtárai helyezkednek el, ezeken belül pedig az övezeti központok, melyek számos tartományt, területet és autonóm köztársaságot fognak át. Összesen 69 össz-szövetségi, 68 köztársasági és 25 övezeti letéti könyvtár működik. A hálózat szakterületi, illetve területi elvek kombinációjára épül. A letéti könyvtárak részt vesznek az országos könyvtárközi kölcsönzési rendszerben.

Érdekes és egyedülálló ellentéte ennek az a raktárkomplexum, amely Magyarországon 1977-ben készült el, mégpedig eredetileg nem könyvek, hanem több vállalat, üzem és intézmény raktározási céljaira. Építése alatt, 1974 és 1976 között az Országos Széchenyi Könyvtár készített egy tanulmányt a tároló és kölcsönző könyvtár feladatáról, s ennek eredményeként készült el az Országos Széchenyi Könyvtár, az MTA Könyvtára és a KSH könyvtára számára a központi tároló könyvtár terve.

Tároló könyvtári tervek

Az elemzett 38 ország közül tizenkettőnek van valamiféle terve tároló könyvtár kialakítására, de nagyon kevés azoknak a terveknek a száma, melyek közel állnak a megvalósuláshoz. Több országban a vonatkozó tervek megvalósítását a jelenlegi gazdasági recesszió késlelteti.

A kisebb, kevésbé fejlett országokban a tároló könyvtárak az átfogó országos könyvtári tervek részét képezik. Dániában a közművelődési könyvtáraknak igen jól szervezett központi tároló könyvtára van, a tudományos-műszaki könyvtárak szintén felismerték ennek a fontosságát, bár konkrét terveket még nem készítettek. Svájc és Norvégia még csak az erre vonatkozó igények felmérésénél tart.

Ausztráliában a kormány felkérésére tanulmány készül a lehetséges megoldásokról, melynek keretében három egyetemi könyvtárban esettanulmányokat folytatnak a költségek és a módszertani kérdések tisztázására. A jelenleg vizsgált 4 lehetséges megoldás az alábbi:

hagyományos könyvtári épület;

új épület nagy mennyiségű tömör tárolású anyag befogadására, egy intézmény kizárólagos használatára, vagy

kooperációs tárolásra;

(egyéb megoldások a helyhiány leküzdésére, pl. mikroformák alkalmazása, selejtezés, az olvasók által használt terület csökkentése, tömörített tárolás.

Az NSZK-ban a Deutsche Forschungsgemeinschaft aktív szerepet vállalt az UAP programban és az országos tárolási programban, melynek keretében tároló könyvtári hálózat létrehozását vizsgálják. Az NSZK-ban számos könyvtár küzd súlyos helyhiánnyal, ezek a kevésbé használt anyagok elhelyezésére raktárakat bérelnek. Mivel ez a megoldás nem kielégítő, feltehető, hogy a regionális tároló könyvtári megoldást választják majd, tekintettel a kooperációs egyezményekre, melyek a szövetségi struktúrára épülnek.

Országos központosított rendszerek tervezése természetesen sokkal könnyebb azokban az országokban, ahol központi tervezéssel folyik, vagyis a szocialista országokban. Az NDK-ban pl. a Tudományos Könyvtárak, Információs és Dokumentációs Létesítmények Módszertani Központjának kulcsszerepe van a tároló könyv-

tári tervekkel kapcsolatos döntésekben. A központ jelenleg a hosszú távra szóló tervek vizsgálatával foglalkozik. A központi tároló könyvtár felépítését a 80-as évek közepére tervezik.

Következtetések

A tervekre és a gyakorlati megoldásokra vonatkozó fenti példák ellenére a tároló könyvtárak kérdését a legtöbb országban nem kezelik kiemelten, sőt sok ellenzőjük van. Problémát jelent, hogy a tervezés folyamán gondosan meg kell vizsgálni minden kérdést (elhelyezés, feladatkör, a tárolt anyag köre, személyzet), s összhangot kell teremteni az információs politika más szempontjaival (pl. könyvtárközi kölcsönzés, kötelese példány-rendszer, szerzői jog). A kevésbé fejlett országokban mindez legalábbis elvben lehetséges. A fejlett országokban azonban, különösen gazdasági recesszió idején, a döntéseknél gyakran nem azt veszik figyelembe, hogy hosszú távon mi lenne kívánatos és hatékony, hanem azt, hogy mi az ami aktuálisan szükséges és megvalósítható.

A tároló könyvtár bár kevésbé vonzó – nincs online rendszerű kapcsolata, nincsenek új, izgalmas technikai eszközei –, mégis a könyvtári és információs munka alapja, s szűk látókörűsége vall az információkereső technikákra koncentrálni, ha maga az információ lassan, de biztosan elvész.

/KENNINGTON, D. – WHITE, B.: National respository plans and programmes = Interlending Review, 10. köt. 1. sz. 1982. p. 3–7./

(Fazekas Zsuzsa)

Könyvtárközi kölcsönzés az NDK-ban: a központosítás problémája egy decentralizált rendszerben

A könyvtárak földrajzi megoszlása és gyűjteményük nagysága az a két legfontosabb tényező, amely egy adott ország könyvtárközi kölcsönzését befolyásolja. Ezek határozzák meg a könyvtárközi kölcsönzési kérések mennyiségét, a teljesítés százalékát és a kölcsönzés szervezési módját.

Az irodalom iránti igények, az irodalom-termés növekedése, valamint a könyvek és folyóiratok egyre növekvő ára következtében egyetlen ország könyvtára, illetve könyvtári rendszere sem rendezkedhet be az autonómiára, ezért egyre fontosabb szerepe van a könyvtárközi kölcsönzésnek és a koordinációnak és együttműködésnek épülő gyarapításnak.

Országos könyvtári rendszer az NDK-ban

Az NDK-ban az együttműködésnek országos bázisa van, egy igen fejlett könyvtári rendszer keretében. Az országos könyvtári rendszer alapját az 1968. évi könyvtári törvény képezi, amely különös figyelmet szentel a könyvtárközi kölcsönzésnek.

Az együttműködés országos, regionális és szakmai szinten valósul meg. A lipcsei Deutsche Bücherei (a német nyelvű irodalom általános archívuma) és a Deutsche Staatsbibliothek (az NDK központi tudományos–műszaki könyvtára) fontos szerepet tölt be a könyvtári rendszerben. Ez utóbbi könyvtár a könyvtárközi kölcsönzés és a központi katalógusok koordinációs központja és a könyvtárközi kölcsönzés országos központja, összhangban az IFLA erre vonatkozó ajánlásaival.

A beszerzés koordinációja szempontjából igen nagy jelentőségű a tudományos–műszaki könyvtárak tárgykör szerinti szakosodására vonatkozó terv, és azok az átfogó jogi szabályok, amelyek alapján az NDK-ban megjelent valamennyi műből köteles példányt kap mindkét említett könyvtár, továbbá egyes könyvtárak az adott régióban kiadott művekből is.

A decentralizált állományfejlesztési rendszer miatt az NDK-ban a könyvtárközi kölcsönzés *regionális szerkezetre épül*, de a tárgykörök szerint kialakított hálózatok, amelyek az azonos típusú, azonos feladatokat ellátó, azonos tárgykörben érdekelt könyvtárakat fogják össze, szintén jelentős szerepet játszanak a könyvtárközi kölcsönzésben.

A könyvtárak állományának jobb hasznosítása, valamint az erősen igénybe vett egyetemi könyvtárak, a Deutsche Bücherei és a Deutsche Staatsbibliothek tehermentesítése érdekében előtérbe került egy hierarchikus rendszer kialakításának kérdése.

Központi katalógusok

Mint minden decentralizált rendszerben, a kérések rendszeres és sikeres körözésének legfontosabb előfeltételét a központi katalógusok jelentik. Az NDK központi katalógusát a Deutsche Staatsbibliothek tartja fenn. További 5 regionális katalógus van a hallei, a jénai, a lipcsei és a rostocki egyetemi könyvtárban, valamint a drezdai Sächsische Landesbibliothek-ban. Ezek a területeken rendelkezésre álló külföldi és egyes hazai kiadványokat tartalmazzák, amelyek beszerzése a központi katalógus kezdése utáni időben történt. Az egyes területek infrastruktúrája közötti különbség miatt, s mivel az 1948 előtt beszerzett irodalom nem szerepel a katalógusokban, a regionális katalógusokban föllelt kérések aránya 15–38% között változik.